

ULOGA PRAVOSUĐA U SUZBIJANJU KLIMATSKIH PROMJENA I ZAŠTITI MORSKOG OKOLIŠA

Prof. dr. sc. AXEL LUTTENBERGER*

Doc. dr. sc. LIDIJA RUNKO LUTTENBERGER**

UDK 502.14:502.51(26)

504.4:551.58

Pregledni znanstveni članak

Primljeno: 29.12.2014.

Prihvaćeno za tisak: 11.3.2015.

Rad obrađuje ugroženost mora, globalno zatopljenje i pritiske onečišćivačkih korporacija, s posebnim naglaskom na zaštitu morskog okoliša. Razmatraju se postignuća Međunarodnog panela o klimatskim promjenama, primjena načela predostrožnosti, kao i uloga sudova i javnog interesa. Sudska vlast može djelovati dugoročnije od izabranih predstavnika izvršne vlasti i ima dostatno vrijeme za promišljanje šire od izbornog ciklusa u demokratskim društvima. Ističe se potreba da se europske države pozivaju na sudsku klimatsku praksu i standard savjesnog postupanja, uz oživotvorenje načela predostrožnosti i univerzalnih načela ljudskih prava. Autori iznose mišljenje da proaktivna uloga pravosuđa može u bitnome doprinijeti zaštiti okoliša, moguće i značajnije od pojedinačne nacionalne, regionalne ili međunarodne predstavničke i izvršne vlasti.

Ključne riječi: zaštita okoliša; pravo mora; klimatske promjene; pravosuđe; multidisciplinarni pristup.

1. UVOD

Politika okoliša u zajedničkim ciljevima ima osobito sačuvati, zaštititi i unaprijediti kvalitetu okoliša, pridonijeti zaštiti zdravlja ljudi, te osigurati pažljivu i racionalnu uporabu prirodnih resursa. Pitanja globalnog zatopljenja, podizanja razine mora, ekstremnih poplava, dezertifikacije, onečišćenja i suše koji posebno ugrožavaju Sredozemlje i Jadran nameću potrebu za novom ulogom pravosuđa u međugeneracijskoj solidarnosti. Zbog toga pozornost u raspravi je usmjerena na proaktivni pristup sudbene vlasti koja u multidisciplinarnom pristupu može imati ključni utjecaj na ponašanje svih dionika u primjeni ekoloških propisa i standarda.

2. UGROŽENOST MORSKOG OKOLIŠA

Stoljećima su ljudi smatrali mora i oceane neiscrpnim izvorom hrane, korisnom prijevoznom rutom i pogodnim mjestom za otpad, prevelikim da bi ljudska aktiv-

* Dr. sc. Axel Luttenberger, redoviti profesor, Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Studentska 2, 51000 Rijeka; e-mail: axel@pfri.hr

** Dr. sc. Lidija Runko Luttenberger, naslovni docent, Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Studentska 2, 51000 Rijeka; e-mail: lidija.luttenberger@gmail.com

nost mogla na njega utjecati. Međutim čovjek je neodrživim ribarstvom, neprimjerenom zaštitom, turizmom i izgradnjom, pomorstvom, istraživanjem i iskorištavanjem nafte i plina, onečišćenjem, uzgojem riba i klimatskim promjenama koje donose sve češće nepogode, rastuću razinu mora i njegovo zakiseljavanje, doveo mora u pogibelj.¹

Carson² naglašava da je more iz kojega je izvorno nastao život tako postalo ugroženo aktivnostima čovjeka kao jednog oblika toga života. Ono što je zapravo ugroženo je sam život. U vodama mora uvjeti temperature, tlaka i slanosti su bili ključni za stvaranje života od neživota, za razvoj klorofila koji je živim bićima omogućio da uzimaju ugljični dioksid iz zraka i vodu iz mora te od tih elemenata na sunčevoj svjetlosti izgrade organske tvari koje su im bile potrebne. Tako su se razvile prve biljke. Životinje koje su krenule u život na kopnu donijele su sa sobom dio mora u svojim tijelima, baštinu koju su prenosili na svoje potomke i koja i danas svaku kopnenu životinju povezuje s izvorishem u drevnom moru.³ Ribe, vodozemci i gmazovi, toplokrvne ptice i sisavci – svi oni nose u svojim venama slani tok u kojima su elementi natrij, kalij i kalcij kombinirani u gotovo istim omjerima kao i u morskoj vodi.

3. UTJECAJ GLOBALNOG ZATOPLJENJA

Ljudsko društvo poznaje globalno zatopljenje od 1896. kada je švedski fizičar Svente Arrhenius opisao i predvidio efekt. U to vrijeme su koncentracije CO₂ počele rasti od predindustrijskih 80 ppm na 290 ppm.⁴ Koncentracija za listopad 2014. iznosi 395,93 ppm.⁵ Godine 1957. su oceanograf Ravelle i kemičar Suess upozorili da ljudski rod provodi geofizički eksperiment velikih razmjera kakav se nije mogao dogoditi u prošlosti.⁶

Cijela struktura atmosfere se mijenja zbog grijanja troposfere, hlađenja stratosfere, te pomicanja graničnog sloja između njih prema gore.⁷ Upravo je razlika izme-

¹ Threats to oceans and coasts, World Wildlife Fund, www.panda.org/about_our_earth/blue_planet/problems/, 1.11.2014.

² Carson, R.L., *The Sea Around Us*, Open Road Integrated Media, New York, 2011 (1961 edition reproduced).

³ Vidi pobliže: Runko Luttenberger, L., *Environmental Value of Beaches for the Local Community and Tourists*, Tourism & Hospitality Industry 2014, Congress Proceedings, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija, May 8–9, 2014, pp. 121–130.

⁴ Wyler, R., *Deep Green: Entropy and Ecology*, Greenpeace International, November 2010, www.greenpeace.org, 25.3.2011.

⁵ Scripps CO₂ Data – Mauna Loa Observatory Hawaii, Scripps Institution of Oceanography, www.co2now.org, 1.12.2014.

⁶ Ravelle, R., Swess, H., *Carbon Dioxide Exchange Between Atmosphere and Ocean and the Question of Increase of Atmospheric CO₂ During the Past Decades*, Tellus, 1975.

⁷ Oreskes, N., Conway, E.M., *Merchants of doubt: How a handful of scientists obscured the truth on issues from tobacco smoke to global warming*, Bloomsbury Press, 2010.

đu troposfere i stratosfere bila predmetom rasprave pred Vrhovnim sudom SAD u predmetu *Massachusetts et. al. protiv EPA* kada je sudac u jednom trenutku brkajući pojmove rekao da nije znanstvenik i da se ne želi baviti globalnim zatopljenjem.⁸

Mnogi odavno pružaju otpor bavljenju globalnim zatopljenjem pa napadaju ne samo poruku, nego i kurira. Od kada su znanstvenici po prvi put počeli iznositi dokaze o zagrijavanju, i da je tome vjerojatno kriva ljudska aktivnost, takve podatke se dovodilo u pitanje, sumnjalo u dokaze i napadalo znanstvenike koji podatke skupljaju i obrađuju. Činjenice se nije željelo utvrđivati, već ih je trebalo opovrgavati i prodavati sumnju.⁹

Još je prilikom objave Četvrtog izvješća IPCC 2007. godine, glavni tajnik Ujedinjenih naroda izjavio sljedeće: "Danas je vrijeme za sumnju prošlo. IPCC je nedvosmisleno potvrdio zagrijavanje našeg klimatskog sustava i povezoao ga izravno s ljudskom aktivnošću. Usporavanje i okretanje sadašnjih trendova globalnog zatopljenja određuje izazov našeg vremena."¹⁰ Naime znanstvenim konsenzusom je sa 100% pouzdanosti utvrđeno da su se atmosferske koncentracije CO₂ povećale i da se Zemlja zagrijava,¹¹ te posebno za Europu sa 90–95% pouzdanosti da doživljava topljenje leda, produljene sezone rasta i premještanje prirodnih staništa, ekstremne vremenske neprilike, da će klimatske promjene pojačati regionalne razlike u prirodnim resursima i obilježjima (temperatura, voda, poljoprivreda, šume), da će se napestosti zbog vode povećati zbog razlika između pretjerano mokrih i pretjerano suhih razdoblja, da će se glavnina ekosustava i bioraznolikosti u Europi teško prilagoditi na klimatske promjene, da će nastati poteškoće za mnoge europske gospodarske sektore, uključujući poljoprivredu, turizam, vodoopskrbu i električnu energiju,¹² a sa 66–90% (i dalje za Europu) da će vremenski ekstremi postati uobičajeni, s povećanim zimskim plavljenjem u regijama s morskom klimom, sa sve više naglih poplava tijekom godine u cijeloj Europi, više suhih razdoblja i duljom sezonom šumskih požara, posebno u južnoj Europi, te sve većom nestabilnosti tla s posljedicom lavina u planinama, s izazovima za zdravstvo zbog češćih toplinskih udara, posebno u središnjoj i južnoj Europi, zatim povećanjem bolesti prenošenih insektima i povećanim zdravstvenim rizicima općenito, sve to uz gubitke biljnih i životinjskih vrsta i sl.¹³

Geološka povijest klime odražava slučajeve kada je relativno mala promjena jednog elementa klime dovela do neočekivanih promjena sustava u cjelini. Drugim

⁸ *Massachusetts et al. vs. Environmental Protection Agency et al.*, no. 05–1120 (Washington, D.C., November 29, 2006), www.supremecourt.us/oral_arguments/argument_transcripts/05–1120.pdf.

⁹ Oreskes, N., Conway, E.M., *Merchants of doubt: How a handful of scientists obscured the truth on issues from tobacco smoke to global warming*, Bloomsbury Press, 2010.

¹⁰ Cox, R.H.J., *Revolution Justified*, Planet Prosperity Foundation, Maastricht, 2012, p. 157.

¹¹ Cf. *ibid.*, p. 158.

¹² Cf. *ibid.*, p. 160.

¹³ Cf. *ibid.*, p. 162.

riječima, forsiranje temperatura na globalnoj razini iznad određenih pragova može aktivirati nagle, nepredvidive i potencijalno bespovratne promjene koje uzrokuju poremećaje i djelovanja velikih razmjera. Čak ako u tom trenutku i ne dovodimo dodatni CO₂ u atmosferu, pokreću se potencijalno nezaustavljivi procesi¹⁴ kao što su promjena temperature, topljenje leda, porast razine mora, potencijalni poremećaji životno važnih morskih struja i sl.

Iako je hrvatska obala relativno strma, dimenzije učinaka podizanja razine mora u obalnom području mogle bi biti značajne. Središta povijesnih obalnih gradova predstavljaju najvrjednija kulturna dobra Republike Hrvatske, a uz to su i među glavnim faktorima privlačnosti za turizam. Već i gruba analiza pokazuje da će se brojna gradska središta naći u problemima uzrokovanim podizanjem razine mora, posebice od olujnih nevremena na tim novim razinama. Osim toga, hrvatska je obala izložena snažnoj urbanizaciji. Procjenjuje se da je u posljednjih pedeset godina izgrađeno čak četiri puta više obalnog prostora no što su izgradile sve prethodne generacije zajedno. Iako je ovaj trend u zadnje vrijeme usporen, za očekivati je da će se u budućnosti nastaviti. Porast razine mora može dovesti u opasnost brojne komercijalne i ribarske luke, onečistiti obalne ili priobalne izvore pitke vode u krškom terenu, narušiti turističke i rekreativne djelatnosti koje ovise o obalnim područjima i sl.¹⁵ Stoga je sve značajnija uloga kopnenog i morskog prostornog planiranja.¹⁶

Nadalje, klimatske promjene će posebno ugroziti iznimno bogatu bioraznolikost obalne Hrvatske. Jadranska duga i razvedena obala ima ne samo veliki broj otoka, već i brojna osjetljiva staništa kao što su lagune, ušća, male Sredozemne močvare, slaništa, krške rijeke i podzemni hidrološki sustavi. Za očekivati je da će obalna i plitka morska staništa biti izložena povećanju razine mora i nedostatku slatke vode zbog predviđenih povećanja dubine. Na udaru će općenito biti mnoge vrste zbog promjena temperature, slanosti, razine mora i alohtonih vrsta.¹⁷

Republika Hrvatska postala je stranka Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda o promjeni klime donošenjem Zakona o njezinu potvrđivanju u Hrvatskome saboru 17. siječnja 1996. godine i Konvencija je stupila na snagu za Republiku Hrvatsku 7. srpnja 1996.¹⁸

¹⁴ Malina, M. et al., *What WE Know: The Reality, Risks and Response to Climate Change*, AAS Climate Science Panel, American Association for the Advancement of Science, 2014.

¹⁵ Odluka o donošenju Šestog nacionalnog izvješća Republike Hrvatske prema Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih naroda o promjeni klime, Narodne novine 18/2014., str. 76.

¹⁶ Runko Luttenberger, L., *Environmentally and Tourism-friendly Urban Planning Model*, 2nd International Scientific Conference Tourism in Southern and Eastern Europe 2013, Proceedings, Faculty of Tourism and Hospitality Management Opatija, May 15–18, 2013, pp. 387–394.

¹⁷ *A Climate for Change: Climate change and its impacts on society and economy in Croatia*, United Nations Development Programme (UNDP), 2008, p. 50.

¹⁸ Okvirna konvencija Ujedinjenih naroda o promjeni klime (Rio de Janeiro 1992.), Narodne novine, Međunarodni ugovori, 2., 1996.

Republika Hrvatska ratificirala je Kyotski protokol u travnju 2007. godine, koji je za Republiku Hrvatsku stupio na snagu 28. kolovoza 2007. godine. Ratifikacijom Protokola te kao stranka Dodatka B Kyotskog protokola Republika Hrvatska je preuzela obvezu količinskog ograničenja emisije svih stakleničkih plinova u razdoblju od 2008.–2012. godine na 95% od količine emisije u baznoj 1990. godini.¹⁹

Na temelju dostupnih istraživanja koja se bave utjecajem klimatskih promjena na porast razine mora u Republici Hrvatskoj identificirana su sljedeća područja kao potencijalno ranjiva na porast razine mora:²⁰

- gradovi: Nin, Zadar, Šibenik, Split, Stari Grad (otok Hvar), Dubrovnik,
- rijeke: Raša, Cetina, Krka, Zrmanja, Neretva,
- jezera: Vransko jezero (otok Cres), Park prirode Vransko jezero kraj Biograda,
- otok Krpanj,
- zapadna obala zapadne Istre.

4. PRITISCI ONEČIŠĆIVAČKIH KORPORACIJA

Studija Zapovjedništva zajedničkih snaga Ministarstva obrane SAD iz 2008. navodi da bi već 2015. manjak proizvodnje mogao dostići čak 10 milijuna barela nafte dnevno.²¹ Centar za strateško znanje njemačke vojske (Bundeswehr) je u svojoj publikaciji *Sicherheitspolitische Implikationen knapper Ressourcen* 2010. godine naveo da postoji određena vjerojatnost da je svijet već ušao u razdoblje vršne proizvodnje nafte 2010. godine.²²

Ovisnost o nafti predstavlja ozbiljnu opasnost kako izravno u obliku nestašice nafte tako i neizravno putem klimatskih promjena, s negativnim posljedicama za društvo u smislu narušavanja javnog reda, mira, sigurnosti, zdravlja i stanja okoliša. Zbog toga treba istaknuti da je obveza države štititi zdravlje ljudi i stanje okoliša uz oživotvorenje načela predostrožnosti, posebno kada javnost nije upoznata s opasnošću.

Autori smatraju neprimjerenim rješenje da država prepušta obavještavanje javnosti o opasnostima od klimatskih promjena i smanjenih zaliha nafte nekom drugom, najčešće nevladinim organizacijama, posljedica čega je da su organizacije za zaštitu prirode i okoliša preuzele odgovornost u borbi za obavještavanje javnosti. Nevladine organizacije su tako proglašavane uzbunjivačima od strane političara i

¹⁹ Zakon o potvrđivanju Kyotskog Protokola uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o promjeni klime, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 5., 2007.

²⁰ Odluka, op.cit (bilješka 15), str. 76.

²¹ USJFCOM, Joint Operating Framework 2008, Joint Forces Command, 2008.

²² Bundeswehr, Zentrum für Transformation der Bundeswehr, Peak Oil, Sicherheitspolitische Implikationen knapper Ressourcen, 2010.

medija, koji ih optužuju da su suviše negativni i da se na obaziru na interese izvan djelokruga okoliša.²³

Za istaknuti je misao Uptona Sinclaira koja kaže da je teško nekoga uvjeriti u nešto ako mu plaća ovisi upravo o njegovom nerazumijevanju toga.²⁴ To je tim naglašenije zbog odgovornosti tvrtki prema vlasnicima odnosno dioničarima koji inzistiraju na zaradi istih megaprofita u narednoj kao i u prethodnoj godini, a ispunjenje partikularnih interesa šteti široj zajednici, što dovodi do privatiziranja profita i solidariziranja rizika.²⁵

Globalna ekonomija prelazi s konvencionalnih izvora fosilnih goriva na još prljavije i opasnije inačice – bitumen iz bitumenskog pijeska, naftu iz bušotina na velikim dubinama, plin iz hidrauličkog drobljenja, ugljen iz eksplozijom uklonjenih planina, itd.

Interes kapitala pobjeđuje svaki put kada se koristi izgovor ekonomskog rasta za novo odlaganje postupanja u korist klime ili za kršenje obveza o smanjenju emisija koje su već učinjene. Pobjeđuje i u primjeru kada se Grcima kaže da je njihov jedini put izlaska iz gospodarske krize otvaranje mora jedinstvene ljepote visokorizičnom bušenju u potrazi za naftom i plinom.²⁶ U Italiji, Dekret "Sblocca-Italia" nudi recepte iz prošlosti – naftu, cement, asfalt, prostornu i građevinsku deregulaciju.²⁷ Greenpeace Italija smatra da taj propis, koji ima za cilj pojednostaviti i poticati bušenje u moru, predstavlja stvarnu prijetnju Sredozemnom okolišu i da će Italiju izbaciti iz kolosijeka dekarbonizacije.²⁸

5. ZAŠTITA MORSKOG OKOLIŠA

Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1982. definira onečišćenje morskog okoliša kao čovjekovo izravno ili neizravno unošenje tvari ili energije u morski okoliš, uključujući estuarije, koje uzrokuje ili može prouzročiti takve pogubne posljedice kao što su šteta živim bogatstvima i životu u moru, ugrožavanje ljudskog zdravlja, ometanje pomorskih djelatnosti, uključujući ribolov i druge zakonite upotrebe mora, pogoršanje upotrebne kvalitete morske vode i umanjeње privlačnosti.²⁹

²³ Cox, op.cit. (bilj.10), p. 248.

²⁴ Sinclair, U., I, Candidate for governor: And How I Got Licked, Berkeley: University of California Press, 1994.

²⁵ Vidi pobliže: Privatizing profit and socializing risk by Pete Speller, New Internationalist blog, <http://newint.org/blog/2011/03/02/privatizing-profit-and-socializing-risk/>, 2.3.2011.

²⁶ Klein, N., This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate, Simon & Schuster, New York, 2014.

²⁷ Pubblicato il decreto Sblocca Italia: che rimpianto per le slide!, L'Huffintgon post, www.huffingtonpost.it/italy, 15.9.2014.

²⁸ Greenpeace continues to occupy oil rig in Sicily in protest at Italy's promotion of drilling, Greenpeace, www.greenpeace.org/italy/it/, 14.10.2014.

²⁹ Konvencija Ujedinjenih Naroda o pravu mora, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 9., 2000.

Spomenuta konvencija ističe nužnost zaštite i očuvanja morskog okoliša, a u samom nazivu implicira prava mora, kod čega je pravo na neočišćenje jedno od njih.

Konvencija o biološkoj raznolikosti, 1992. određuje pojam ekosustava kao dinamičan kompleks zajednice biljaka, životinja i mikroorganizama i njihovoga neživog okoliša koji međusobno djeluju kao funkcionalna jedinica.³⁰

Zemljocentrični model naročito štiti ekosustave.³¹ Godine 1972. je profesor Christopher Stone napisao članak pod naslovom "Trebaju li stabla imati pravnu legitimaciju?".³² Stone se zalagao da sudovi trebaju jamčiti pravnu legitimaciju skrbnicima da zastupaju prava prirode na isti način kao što se skrbnici imenuju da bi zastupali prava maloljetnih osoba. Članak je konačno činio temelj za poznato izdvojeno mišljenje suca Douglas-a 1972. godine u predmetu *Sierra Club protiv Morton* (405 U.S. 727 (1972)) na Vrhovnom sudu S.A.D. o pitanju pravne legitimacije u ekološkoj tužbi po žalbi na odluku Prizivnog suda Devetog okruga u pravnoj stvari predložene izgradnje u dolini Mineral King u planinama Sierra Nevada od strane Walt Disney Enterprises, Inc. u kojem je izrazio mišljenje da "suvremeno zanimanje javnosti za zaštitu ekološke ravnoteže u prirodi treba dovesti do davanja pravne legitimacije objektima u okolišu da tuže za svoje vlastito očuvanje."³³

U Ekvadoru se traži zaštita prava mora protiv naftne tvrtke British Petroleum odgovorne za ekološku katastrofu ogromnih razmjera u Meksičkom zaljevu koja je započela 20.4.2010. Naime, Ustav Republike Ekvador priznaje pravo Prirode na obnavljanje i omogućava građaninu ili grupi građana da podnesu tužbu Ustavnom sudu za kršenje koje se dogodi u drugoj državi, ali koje ima utjecaj na Zemlju u cjelini.³⁴ Tako je tužbu pred ekvadorskim ustavnim sudom podnijelo 26.11.2010. devet tužitelja iz pet zemalja. Dana 26.7.2012. ona je prihvaćena pred Visokim radnim sudom u Quitu koji se utvrdio nadležnim.³⁵

Štićenje prava prirode pretpostavlja pravo koje će buduće generacije imati u održivom okolišu.³⁶ Urođenici su povijesno artikulirali obvezu sadašnjih generacija za promicanje "dobrobiti" budućih generacija. U svojem mišljenju u slučaju Gabčíkovo-Nagymaros projekta ustava i brana na Dunavu pred Međunarodnim sudom pravde

³⁰ Konvencija o biološkoj raznolikosti, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 6., 1996.

³¹ Runko Luttenberger, L., Luttenberger, A., *Earth-centric approach in environmental protection*, Pomorstvo, 26 (2012), pp. 27–44.

³² Stone, C.D., *Should Trees Have Standing? – Toward Legal Rights for Natural Objects*, 45 S.Cal.L.Rev. 450, 1972.

³³ Cullinan, C., *If Nature Had Rights*, Orion Magazine, January/February 2008, www.orionmagazine.org.

³⁴ *Rights of Nature developments across the world*, WildLaw, www.wildlaw.uk, 15.10.2011.

³⁵ BP summoned to answer for assault on Mother Earth for Gulf of Mexico spill, Environmental Justice Organisations, Liabilities and Trade (EJOLT), www.ejolt.org, 2.8.2012.

³⁶ Bartee, S., *In re: Tri State Waters Litigation Case No.3:07-MD-1-PAM. Exploring Principles of Earth Jurisprudence at St. Thomas University and Barry University Law Schools*. Center for Earth Jurisprudence, 2009, earthjuris.org/publications/ej-student-series, 31.1.2014.

(ICJ) 1997. godine, sudac Weeramantry navodi povijesnu brigu za buduće generacije na više kontinenata, pri čemu je spomenuo Australaziju, Pacifičke otoke, afričku kulturu, te onu američkih Indijanaca i drevne Europe.³⁷

Odluka vrhovnog suda Filipina iz 1993. godine iskazuje primjenu zakonskog zastupanja ili skrbništva za prirodu koja može poslužiti kao smjernica za očuvanje prirodnih resursa u korist budućih generacija. Roditelji koji predstavljaju djecu su tražili izdavanje sudske odluke koja bi očuvao preostale prašume te zemlje. Vlada je smatrala da je sječa šume političko pitanje i da odluke koje se tiču prašume treba ostaviti njihovoj ocjeni. Sud je smatrao da je prašuma vlasništvo koje čuva vlada u korist malodobnika i budućih generacija. Nadalje, neprestane sječe su bile štetne i škodljive za navedene uživatelje jer bi gubitkom prašume bili zakinuti za uživanje ovog rijetkog prirodnog resursa. Filipinski vrhovni sud je uvidio da bi stalno iskorištavanje našeg prirodnog svijeta naredne generacije ostavilo sa staništem koje ne može održavati život i presudio je u korist djece.³⁸

6. PODIZANJE SVIJEŠTI

Zbog potrebe sprečavanja opasnih klimatskih promjena, trebalo je oglasiti uzbunu nakon objavljivanja Četvrtog izvješća Međunarodnog panela o klimatskim promjenama 2007. godine, ako ne i ranije. Ali to se nije dogodilo, jer su političari propustili obavijestiti javnost o opasnostima glede klimatskih promjena, te je javnost i dalje zbunjena kao i uvijek o znanstvenom statusu problema. Klimatske promjene i oskudnost predstavljaju najveću kombiniranu opasnost s kojom se civilizacija mogla suočiti, ali niti jedno od toga se nije isticalo u izbornim kampanjama, što ukazuje na neuspjeh demokracije.³⁹ Zadnje izvješće IPCC,⁴⁰ iako je snažno i cjelovito, mnogi znanstvenici smatraju konzervativnim⁴¹ jer griješi na strani opreza.⁴² Problem nije u pomanjkanju ekoloških propisa, već u njihovom tumačenju i oživotvorenju od strane dužnosnika koji rade za privatne interese, a čiji veliki dobici ovise o uništenju okoliša. Zakonodavna

³⁷ Models for Protecting the Environment for Future Generations. Science and Environmental Health Network, The International Human Rights Clinic at Harvard Law School (IHRC), 2008, hrp.law.harvard.edu, 31.1.2014.

³⁸ Boyette, C., Preserve Florida's Groundwater with Earth Jurisprudence. Exploring Principles of Earth Jurisprudence at St. Thomas University and Barry University Law Schools. Center for Earth Jurisprudence, 2008, earthjuris.org/publications/ej-student-series, 31.1.2014.

³⁹ Cox, op.cit. (bilj.10), p. 226.

⁴⁰ International Panel for Climate Change (IPCC), Fifth Assessment Report (AR5), October 2014, www.ipcc.ch, 1.10.2014.

⁴¹ The 10 things you need to know from the new IPCC climate report, Grist, grist.org/author/john-light, 2.11.2014.

⁴² Anderegg, W.R.L. et al., Awareness of both Type 1 and 2 errors in climate science and assessment, Bulletin of the American Meteorological Society (BAMS), September 2014, pp. 1445–1451.

vlast uglavnom ne nadzire okolišne agencije izvršne vlasti, a sudovi su uvelike zapustili odgovornost osiguravanja da pravo okoliša doista zaštiti okoliš, temeljeći se na doktrini prema kojoj zaštita okoliša podrazumijeva tehničke odluke u kojima se sudovi trebaju priklanjati agencijama. Složenost procesa okolišnog zakonodavstva je isto učinila uglavnom nerazumljivim za javnost, a stvarna dominacija njime od strane korporativnih onečišćivača je intervenciju građana učinila krajnje frustrirajućom.⁴³

Depolitizaciji svakako može doprinijeti aktivna uloga pravosuđa u smislu pravosudnih odluka kojima se države prisiljava na poduzimanje trenutnih mjera usmjerenih ka energetske tranziciji s ciljem poticanja smanjenja štetnih posljedica opasnih klimatskih promjena i nestašice nafte. Temeljni pravni okvir u zakonodavnom smislu koji omogućava proaktivni pristup pravosudne vlasti u odnosu na štetne odluke drugih oblika vlasti već postoji, čime je ujedno spriječeno moguće daljnje neprimjerenost ponašanje izvršne vlasti u smislu donošenja odluka usmjerenih na ograničavanje utjecaja pravosudnih vlasti na odluke o zaštiti zdravlja i stanje okoliša.

Nalazi iz IPCC izvješća su bitni u postupku dokazivanja, pa na osnovi načela predostrožnosti pravosuđe treba spriječiti takva kršenja ljudskih prava prisiljavanjem država na trenutnu energetske tranziciju. Pri tome nije bitno da li je stranka koju se tuži sama bila svjesna opasnosti. Jedino što je važno je da li se moglo razumno očekivati da bude svjesna takve opasnosti u svjetlu postojećih međunarodnih i tehničkih spoznaja. Izvodeći iz postojeće pravosudne prakse, standard opreznog čovjeka podrazumijeva obvezu onih koji su zaduženi da štite druge od velikih opasnosti (kao što su poslodavci ili proizvođači u odnosu na potrošače) da aktivno istražuju i budu obaviješteni o znanstvenim spoznajama i opasnosti i o tehničkim inačicama i zaštitnim mjerama koje se mogu poduzeti.

Profesor međunarodnog krivičnog prava Geert-Jan Knoops je istraživao mogućnosti za takvo gonjenje prema međunarodnom kaznenom pravu u odnosu na sadašnje onečišćenje svjetskih mora velikih razmjera i uočio sljedeće: "Uzimajući u obzir razmjer onečišćenja mora i njegov utjecaj kako na čovječanstvo tako i na planet, može se valjano ustvrditi da se namjerno onečišćavanje svjetskih mora, posebno izvan granica nacionalne jurisdikcije, može okarakterizirati međunarodnim kaznenim djelom". U prilog navedenom stanovištu ide argument da u posljednjih deset godina imunitet kojega državni vođe, ministri i drugi dužnosnici uživaju prema međunarodnom kaznenom pravu u svezi s počinjenjem ili odgovornošću za međunarodna kaznena djela je postepeno erodirao. Nadalje, agresija predstavlja međunarodni kriminal pa je potrebno učiniti iskorak u primjeni istog instituta na način da agresivni čin protiv ekoloških sustava ima za posljedicu dovođenje Zemlje u ozbiljnu opasnost".⁴⁴

⁴³ Discovering a Legal Tool to Curb Climate Change, Commons Magazine, <http://www.onthecommons.org/magazine/discovering-legal-tool-curb-climate-change>, 2.11.2014.

⁴⁴ Knoops, G-J., Blufpoker, De duistere wereld van het internationaal recht, Amsterdam, 2011.

Knoops navodi da međunarodno kazneno pravo nudi sve više mogućnosti za kazneni progon šefova država, ministara i dužnosnika na svim razinama vlasti i da se opasnost imanentna onečišćenju okoliša, poput klimatskih promjena, može smatrati međunarodnim kaznenim djelom jednom kada se ostvari.⁴⁵

Spier također naglašava da niti jedno pravno sredstvo ne treba ostati neiskorišteno u borbi protiv klimatskih promjena, a to uključuje kazneni postupak: "Moramo se baviti klimatskim promjenama s čim je moguće više aspekata. Ukoliko pravo treba odigrati svoju ulogu, to mora biti zajednički napor odvjetnika iz mnogih područja kao što su međunarodno pravo, ljudska prava, pravo okoliša, privatno pravo i kazneno pravo".⁴⁶

U slučaju Massachusetts protiv EPA iz 2007., Vrhovni sud SAD je smatrao⁴⁷ da klimatske promjene ugrožavaju temeljno pravo na nastanjiv zavičaj. Sud drži da država Massachusetts ima interes u procesu jer njezin teritorij koji se nalazi duž obale Atlantskog oceana može ugroziti poplavljanje zbog rastućih razina mora i povećane opasnosti od oluja.

Okružni državni odvjetnik Briostola, Massachusetts je u rujnu 2014. odbacio kaznenu prijavu protiv dva klimatska aktivista koji su u svibnju 2013. svojim brodom za lov jastoga blokirali isporuku 40.000 t ugljena termoelektrani u Somersetu, te je izjavio da je promjena klime jedna od najozbiljnijih kriza s kojom se planet ikada suočio, te da je političko upravljanje po ovom pitanju krajnje ograničeno, da je odluka donesena zbog brige za djecu stanovnika Somerset, okruga Bristol i šire.⁴⁸

7. PRIMJENA NAČELA PREDOSTROŽNOSTI

Politika zaštite okoliša posebno ističe primjenu načela predostrožnosti, načela prevencije, načela prema kojem se šteta nanijeta okolišu prioritetno rješava na izvoru i načela prema kojem uzročnik zagađivanja mora platiti naknadu.

Definicija načela predostrožnosti navedena je u 15. članku Deklaracije o čovjekovu okolišu i razvoju (1992. godine Earth Summit, Rio de Janeiro) i glasi: "Države u okviru svojih mogućnosti primjenjuju u velikoj mjeri princip prevencije radi zaštite čovjekova okoliša. Ako prijeti teška ili trajna šteta, nedostatak potpune sigurnosti zasnovane na znanstvenim spoznajama ne može biti razlog da se ne primijene skupe mjere kako bi se izbjeglo onečišćenje okoliša".⁴⁹

⁴⁵ Cox, op.cit. (bilj.10), p. 269.

⁴⁶ Spier, J., *Climate Change Liability – new horizons in environmental and energy law*, edited by Michael Faure and Marjan Peeters, 2011.

⁴⁷ Supreme Court of the United States, *Massachusetts et al. v. EPA*, April 2, 2007, 549 U.S. (2007).

⁴⁸ *The Climate Change Defence? Citing Global Warming, DA Drops Charges Against Anti-Coal Activists, Democracy Now!*, sep 9, 2014, <http://m.democracynow.org/stories/14634>, 3.11.2014.

⁴⁹ Okvirna konvencija, op.cit (bilješka 18), čl. 15.

Načelo predostrožnosti znači da u slučajevima kada postoji znanstvena neizvjesnost, ali prethodna znanstvena spoznaja daje osnove za brigu o potencijalno pogibelnim čimbenicima za okoliš ili zdravlje, iako opasnost nije dokazana, mora se poduzeti aktivnost za sprječavanje svakog mogućeg rizika od primjene nove tehnologije, sve dok ne postoje potpuna saznanja odnosno razumijevanje o njenom utjecaju na okoliš i zdravlje ljudi.⁵⁰ Dakle, kada se drži da su ljudsko zdravlje i okoliš izloženi značajnom riziku, napušta se načelo procjene rizika i primjenjuje načelo predostrožnosti po kojem znanstvena sigurnost nije neophodna za poduzimanja akcije.

8. ULOGA SUDBENE VLASTI

Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. koju je usvojila Opća skupština Ujedinjenih naroda ima za cilj zaštitu ljudskih prava izvući iz djelokruga pojedinih država i staviti istu pod okrilje međunarodne zajednice kao cjeline.⁵¹

Europske zemlje su potom oživotvorile akt u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima koju je usvojilo Vijeće Europe 1950. i kojim je ustanovljen poseban međunarodni sud u Strasbourgu, odnosno Europski sud za ljudska prava s nadležnošću donošenja obvezujućih presuda u pogledu tumačenja odredbi Konvencije. Svaka presuda Europskog suda za ljudska prava o potvrđenom kršenju ljudskih prava u Europi obvezuje sve europske nacionalne sudove koji se moraju držati tumačenja i mišljenja navedenog suda u sprečavanju određenog kršenja, dok nacionalni sudovi moraju pratiti sukladnost, što znači da ne smiju primjenjivati svoja različita tumačenja. Međutim, treba naglasiti da se značajni nedostatak u trajanju postupka ogleda u okolnosti da Europski sud za ljudska prava ne može započeti s postupkom dok se ne iscrpe sva pravna sredstva na nacionalnoj razini.⁵²

S druge strane, Europski sud pravde u Luksemburgu ima nadležnost u pitanjima prava EU, pa se i od ovog suda može tražiti presuđivanje u pitanjima kršenja ljudskih prava, pri čemu je ključna razlika u tome da se presuda od Europskog suda

⁵⁰ Luttenberger, Axel, *The role of precautionary principle in environmental protection of coastal sea, Tourism & Hospitality Industry 2014, New Trends in Tourism and Hospitality Management*, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija, 2014, pp. 70–78.

⁵¹ Opća deklaracija o ljudskim pravima, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 12., 2009.

⁵² Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (CETS br. 005) kako je izmijenjena Protokolima br. 11 i 14 s Protokolima br. 1, 4, 6, 7, 12 i 13. Tekst Konvencije kako je izmijenjen odredbama Protokola br. 14 (CETS, br. 194), koji je stupio na snagu 1. lipnja 2010. Tekst Konvencije prethodno je izmijenjen u skladu s odredbama Protokola br. 3 (ETS, br. 45), koji je stupio na snagu 21. rujna 1970., Protokola br. 5 (ETS, br. 55), koji je stupio na snagu 20. prosinca 1971., i Protokola br. 8 (ETS, br. 118), koji je stupio na snagu 1. siječnja 1990. Sadrži također i tekst Protokola br. 2 (ETS, br. 44) koji je, u skladu s člankom 5., stavkom 3. navedenog Protokola, postao sastavnim dijelom Konvencije nakon 21. rujna 1970. kada je stupio na snagu. Sve odredbe koje su bile mijenjane ili dopunjene tim protokolima promijenjene su Protokolom br. 11 (ETS, br. 155), od datuma njegova stupanja na snagu 1. studenoga 1998. Od tog datuma Protokol br. 9 (ETS, br. 140), koji je stupio na snagu 1. listopada 1994., ukinut je, a Protokol br. 10 (ETS, br. 146) izgubio je svrhu.

pravde može dobiti u samo dvije godine putem prethodne presude, što je znatno brže od deset godina koliko to traje putem Europskog suda za ljudska prava. Ta brža opcija donošenja presuda o ljudskim pravima od strane Europskog suda pravde je omogućena Poveljom o temeljnim pravima EU koja je prvi put stupila na snagu Sporazumom iz Lisabona u prosincu 2009. i učinila zaštitu ljudskih prava ključnim stupom EU. Pravnu snagu Europskog suda pravde ne treba podcijeniti jer su njegove presude o primjeni europskog prava o nabavi preoblikovale Europu u zajedničko jedinstveno tržište.⁵³

9. DOKTRINA JAVNOG ZASTUPANJA

Uloga je države, između ostaloga, zaštita društva i teritorija države od vanjskih negativnih pojava te očuvanje pravne sigurnosti putem vladavine prava. Izvršna vlast je dužna donositi odluke u javnom interesu, a ne u interesu velikih onečišćivačkih korporacija.

Doktrina javnog zastupanja se treba primijeniti u slučaju kada vladine agencije sebe vide kao ovlaštenika u zastupanju prirode. Nasuprot tome, ako takve agencije nastave vrednovati pojedinačna vlasnička prava i porezne olakšice koje potječu od subjekata kao što su tvrtke koje konfekcioniraju vodu ili novi kućeposjednici, države mogu očekivati da vodni resursi budu izloženi degradaciji i uništenju. Tako gledište filipinskog pravosuđa na odgovornost vlade za zastupanje nudi vrijednu smjernicu u borbi protiv političkih odluka koje pogoduju spomenutim ekonomskim silama. Slatka voda je ključna za preživljavanje svih ljudi i mnogih vrsta, te stoga vodnim tržištima i privatnim vodoopskrbnim tvrtkama ne treba povjeravati skrb za i distribuciju iste, obzirom da oni nemaju ulogu skrbnika za služenje javnosti u najboljem interesu.⁵⁴

Okrvina konvencija Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama drži da je jedno od ključnih načela da države potpisnice rade za "dobrobit sadašnjih i budućih generacija". Više ustava američkih saveznih država je izričito uspostavilo institut zakonskog zastupnika. Na International Human Rights Clinic pri Harvard Law School je razrađen opis zakonskog zastupnika za buduće generacije.

⁵³ Consolidated version of the Statute of the Court of Justice of the European Union. This text contains the consolidated version of Protocol (No 3) on the Statute of the Court of Justice of the European Union, annexed to the Treaties, as amended by Regulation (EU, Euratom) No 741/2012 of the European Parliament and of the Council of 11 August 2012 (OJ L 228, 23.8.2012, p. 1) and by Article 9 of the act concerning the conditions of accession to the European Union of the Republic of Croatia and the adjustments to the Treaty on European Union, the Treaty on the Functioning of the European Union and the Treaty establishing the European Atomic Energy Community (OJ L 112, 24.4.2012, p. 21). http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_en.pdf, 1.11.2014.

⁵⁴ Boyette, C., Preserve Florida's Groundwater with Earth Jurisprudence. Exploring Principles of Earth Jurisprudence at St. Thomas University and Barry University Law Schools. Center for Earth Jurisprudence, 2008, earthjuris.org/publications/ej-student-series, 31.1.2014.

Što se tiče odabira potencijalnih zakonskih zastupnika ili skrbnika, pravni sustav prepoznaje prednosti ako skrbnik predoči značajne znanstvene podatke i zahtjeve za održavanje zdravlja ljudi i onih koji to nisu unutar uravnoteženog ekosustava.⁵⁵

Sudovi predstavljaju tradicionalan institucionalno pravni mehanizam. Nekolicina njih se u svojim presudama bavila međugeneracijskom jednakosti. Iako precedenti (u sustavima anglosaksonskog prava) i zakonodavstvo ograničavaju sudove, oni još uvijek doprinose promicanju interesa budućih generacija. Nadalje, pravobranitelji ili ombudsmeni za buduće generacije (Mađarska, Izrael, Francuska) općenito posjeduju široku savjetodavnu ovlast za ispitivanje zakonodavstva i izvršnih akata u cilju procjenjivanja njihovog utjecaja na buduće generacije i za davanje preporuka. Zakonski zastupnici pak štite u posebnim situacijama najbolje interese ljudi koji primjerice ne mogu predstavljati sebe u parnicama i pregovorima. Spomenuti mehanizam treba razraditi kako bi osigurao i zaštitu okoliša za buduće generacije.⁵⁶

10. ZAKLJUČAK

Pokušaji crpljenja fosilnih goriva za inozemne interese eksternaliziranjem troškova i ugrožavanjem morskih i obalnih ekosustava Jadrana, otočnih i obalnih malih gospodarstava i turizma, bez poticanja alternativnih energetske rješenja iskorištavanja sunca kojega ima u izobilju nameću nove izazove u zaštiti okoliša. Također, pritisci industrijske i komunalne aktivnosti na obali koje nedovoljno sagledavaju utjecaje na okoliš i ne nude alternative, kao i provedba seizmičkih ispitivanja morskog dna uz zanemarivanje utjecaja na delikatne ekosustave otvaraju nova pitanja u primjeni prava okoliša u Republici Hrvatskoj. Sve navedeno zahtijeva multidisciplinarni pristup zaštiti okoliša.

Ekološka regulativa prema kojoj se šteta nanijeta okolišu prioritetno rješava na izvoru i načelu prema kojem uzročnik onečišćavanja mora platiti naknadu (načelo onečišćivač plaća) postoji, ali njeno oživotvorenje ovisi o ponašanju dužnosnika čiji materijalni probitak ovisi o visokim profitima industrije onečišćivača. Postupak monitoringa zaštite okoliša ovisan je o političkoj arbitrarnosti regulatornih čelnika koji su prisiljeni raditi u okruženju u kojem vodeću ulogu imaju korporacije čiji se profit poveća s povećavanjem stupnja onečišćenja. Navedeni onečišćivači koriste svoja ogromna bogatstva za financiranje karijera političara koji zauzvrat nerijetko nameću svoje pouzdanike za čelnike agencija koje trebaju štiti zdravlje i javni interes, a

⁵⁵ Barteo, S., In re: Tri State Waters Litigation Case No.3:07-MD-1-PAM. Exploring Principles of Earth Jurisprudence at St. Thomas University and Barry University Law Schools. Center for Earth Jurisprudence, 2009, earthjuris.org/publications/ej-student-series, 31.1.2014.

⁵⁶ Models for Protecting the Environment for Future Generations. Science and Environmental Health Network, The International Human Rights Clinic at Harvard Law School (IHRC), 2008, hrp.law.harvard.edu, 31.1.2014.

zaposlenici u regulatornim agencijama koji profesionalno obavljaju svoj posao u tim tijelima redovito su pod pritiskom čelnika koji zastupaju suprotni interes.

Odgovornost je države da potiče korištenje energije drugačije od fosilnih goriva čije zalihe se smanjuju i koje ugrožavaju opstanak Zemlje, a na štetne aktivnosti geoinženjeringa predlaže se primjena načela predostrožnosti, što podrazumijeva da se u slučajevima kada postoji znanstvena neizvjesnost, ali prethodna znanstvena spoznaja daje osnove za brigu o potencijalno pogibelnim čimbenicima za okoliš ili zdravlje, moraju poduzeti aktivnosti za sprječavanje, iako opasnost nije dokazana. Autori smatraju da Republika Hrvatska nedovoljno koristi instrumente kojima bi pomorski prijevoz mogla uvjetovati korištenjem manje štetnih goriva, te nedostatno koristi dosege prava mora u zaštiti ekosustava.

Naglašava se nužnost da se države u zaštiti javnog interesa pozivaju na sudsku klimatsku praksu i standard savjesnog postupanja, uz oživotvorenje načela predostrožnosti i univerzalnih načela ljudskih prava. Mišljenje je autora da pravosuđe mora preuzeti odgovornost za rješavanje prijedpornih odluka u svezi suzbijanja klimatskih promjena i zaštiti okoliša, jer je profesionalni status nositelja postojećih pravosudnih funkcija takav da im omogućava promišljanje s dugoročnijom vizijom, za razliku od nerijetko neosmišljenih kratkoročnih odluka nositelja izvršne vlasti s ograničenim razdobljem obnašanja vlasti. Proaktivna uloga pravosuđa može u bitnom doprinijeti zaštiti okoliša, moguće i značajnije od djelatnosti predstavničke i izvršne vlasti.

LITERATURA

Knjige i studije:

1. A Climate for Change: Climate change and its impacts on society and economy in Croatia, United Nations Development Programme (UNDP), 2008.
2. Bundeswehr, Zentrum für Transformation der Bundeswehr, Peak Oil, Sicherheitspolitische Implikationen knapper Ressourcen, 2010.
3. Carson, R.L., *The Sea Around Us*, Open Road Integrated Media, New York, 2011 (1961 edition reproduced).
4. Cox, R.H.J., *Revolution Justified*, Planet Prosperity Foundation, Maastricht, 2012.
5. Klein, N., *This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate*, Simon & Schuster, New York, 2014.
6. Knoops, G-J., *Blufpoker, De duistere wereld van het internationaal recht*, Amsterdam, 2011.
7. Malina, M. et al., *What WE Know: The Reality, Risks and Response to Climate Change*, AAS Climate Science Panel, American Association for the Advancement of Science, 2014.

8. Oreskes, N., Conway, E.M., *Merchants of doubt: How a handful of scientists obscured the truth on issues from tobacco smoke to global warming*, Bloomsbury Press, 2010.
9. Ravelle, R., Swess, H., *Carbon Dioxide Exchange Between Atmosphere and Ocean and the Question of Increase of Atmospheric CO₂ During the Past Decades*, Tellus, 1975.
10. Sinclair, U., I, *Candidate for governor: And How I Got Licked*, Berkeley: University of California Press, 1994.
11. Spier, J., *Climate Change Liability – new horizons in environmental and energy law*, edited by Michael Faure and Marjan Peeters, 2011.
12. USJFCOM, *Joint Operating Framework 2008*, Joint Forces Command, 2008.

Članci iz časopisa:

1. Anderegg, W.R.L. et al., *Awareness of both Type 1 and 2 errors in climate science and assessment*, Bulletin of the American Meteorological Society (BAMS), September 2014, pp. 1445–1451.
2. Luttenberger, Axel, *The role of precautionary principle in environmental protection of coastal sea*, Tourism & Hospitality Industry 2014, New Trends in Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija, 2014, pp. 70–78.
3. Runko Luttenberger, L., Luttenberger, A., *Earth-centric approach in environmental protection*, Pomorstvo, 26 (2012), pp. 27–44.
4. Runko Luttenberger, L., *Environmentally and Tourism-friendly Urban Planning Model*, 2nd International Scientific Conference Tourism in southern and Eastern Europe 2013, Proceedings, Faculty of Tourism and Hospitality Management Opatija, May 15–18, 2013, pp. 387–394.
5. Runko Luttenberger, L., *Environmental Value of Beaches for the Local Community and Tourists*, Tourism & Hospitality Industry 2014, Congress Proceedings, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija, May 8–9, 2014, pp 121–130.
6. Stone, C.D., *Should Trees Have Standing? – Toward Legal Rights for Natural Objects*, 45 S.Cal.L.Rev. 450, 1972.

Međunarodni ugovori i domaći propisi:

1. *Okvirna konvencija Ujedinjenih naroda o promjeni klime* (Rio de Janeiro 1992.), Narodne novine, Međunarodni ugovori, 2., 1996.
2. *Konvencija o biološkoj raznolikosti*, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 6., 1996.
3. *Konvencija Ujedinjenih Naroda o pravu mora*, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 9., 2000.

4. Zakon o potvrđivanju Kyotskog Protokola uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o promjeni klime, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 5., 2007.
5. Opća deklaracija o ljudskim pravima, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 12., 2009.
6. Odluka o donošenju Šestog nacionalnog izvješća Republike Hrvatske prema Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih naroda o promjeni klime, Narodne novine, 18/2014.

Internetski izvori:

1. Barteo, S., In re: Tri State Waters Litigation Case No. 3:07–MD–1–PAM. Exploring Principles of Earth Jurisprudence at St. Thomas University and Barry University Law Schools. Center for Earth Jurisprudence, 2009, earthjuris.org/publications/ej-student-series, 31.1.2014.
2. Boyette, C., Preserve Florida's Groundwater with Earth Jurisprudence. Exploring Principles of Earth Jurisprudence at St. Thomas University and Barry University Law Schools. Center for Earth Jurisprudence, 2008, earthjuris.org/publications/ej-student-series, 31.1.2014.
3. BP summoned to answer for assault on Mother Earth for Gulf of Mexico spill, Environmental Justice Organisations, Liabilities and Trade (EJOLT), www.ejolt.org, 2.8.2012.
4. Cullinan, C., If Nature Had Rights, Orion Magazine, January/February 2008, www.orionmagazine.org, 1.11.2014.
5. Discovering a Legal Tool to Curb Climate Change, Commons Magazine, <http://www.onthecommons.org/magazine/discovering-legal-tool-curb-climate-change>, 2.11.2014.
6. Greenpeace continues to occupy oil rig in Sicily in protest at Italy's promotion of drilling, Greenpeace, www.greenpeace.org/italy/it/, 14.10.2014.
7. International Panel for Climate Change (IPCC), Fifth Assessment Report (AR5), October 2014, www.ipcc.ch, 1.10.2014.
8. Massachusetts et al. vs. Environmental Protection Agency et al., no. 05–1120 (Washington, D.C., November 29, 2006), www.supremecourtus.gov/oral_arguments/argument_transcripts/05-1120.pdf.
9. Models for Protecting the Environment for Future Generations. Science and Environmental Health Network, The International Human Rights Clinic at Harvard Law School (IHRC), 2008, hrp.law.harvard.edu, 31.1.2014.
10. Privatizing profit and socializing risk by Pete Speller, New Internationalist blog, <http://newint.org/blog/2011/03/02/privatizing-profit-and-socializing-risk/>, 2.3.2011.
11. Pubblicato il decreto Sblocca Italia: che rimpianto per le slide!, L'Huffintgon post, www.huffingtonpost.it/italy, 15.9.2014.

12. Rights of Nature developments across the world, WildLaw, www.wildlaw.uk, 15.10.2011.
13. Threats to oceans and coasts, World Wildlife Fund, wwf.panda.org/about_our_earth/blue_planet/problems/, 1.11.2014.
14. Scripps CO2 Data – Mauna Loa Observatory Hawaii, Scripps Institution of Oceanography, www.co2now.org, 1.12.2014.
15. Supreme Court of the United States, *Massachusetts et al. v. EPA*, April 2, 2007, 549 U.S. (2007).
16. The Climate Change Defence? Citing Global Warming, DA Drops Charges Against Anti-Coal Activists, Democracy Now!, Sep 9, 2014, <http://m.democracynow.org/stories/14634>, 3.11.2014.
17. The 10 things you need to know from the new IPCC climate report, Grist, grist.org/author/john-light, 2.11.2014.
18. Wyler, R., *Deep Green: Entropy and Ecology*, Greenpeace International, November 2010, www.greenpeace.org, 25.3.2011.

Summary:

THE ROLE OF THE JUDICIARY IN COMBATING CLIMATE CHANGE AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

The paper deals with the vulnerability of the sea, global warming and the pressures of corporate polluters, with particular emphasis on the protection of marine environment. Analysed are the achievements of the International Panel on Climate Change, the application of precautionary principle, as well as the role of courts and public interest. The judicial authority may act over a longer term than the elected representatives of the executive, as a sufficient time period for deliberation that goes beyond the electoral cycle in democratic societies is guaranteed. Pointed out is the need for the European states to refer to court the climate-related practice and the standard of conscientious treatment, along with the implementation of the precautionary principle and the universal human rights principles. The authors bring forward the opinion that an active role of the judiciary may essentially contribute to environmental protection, possibly more significantly than that of an individual national, regional or international representative and judiciary authority.

Keywords: *environmental protection; law of the sea; climate changes, judiciary; multidisciplinary approach.*

